

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องการผลิตและการค้าข้าวตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีประเด็นสำคัญที่อาจสรุปได้หลายประเด็น ในประเด็นแรกคือ การผลิตข้าวซึ่งแยกกล่าวได้เป็นสองหัวข้อ คือ เรื่องการขยายตัวของที่ดินเพาะปลูกข้าว กับ เทคนิควิธีในการผลิต หลังจากนั้นแล้วจะได้อธิบายในประเด็นที่เกี่ยวกับการค้าข้าว

สนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. ๒๓๘๘ มีผลทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ และพื้นที่เพาะปลูกได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง การขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกเกิดขึ้นอย่างมากบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ซึ่งกระทำได้ ๒ วิธีคือ วิธีขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยชาวนาเอง และอีกวิธีหนึ่งก็โดยอาศัยการขุดคลอง เป็นตัวนำถึงแม้ว่าพื้นที่ขยายตัวโดยชาวนาบุกเบิก จากข้อมูลที่มีอยู่ประมาณได้ว่ามีจำนวน ๒ ใน ๓ ของพื้นที่เพาะปลูกข้าวใหญ่ในภาคกลาง แต่หลักฐานส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกโดยการขุดคลอง การขุดคลองที่เกิดขึ้นกระทำโดยเอกชนและรัฐบาล ปรากฏว่าเอกชนสามารถขุดคลองขยายพื้นที่การเพาะปลูกได้ถึงร้อยละ ๘๐ ของพื้นที่จากการขุดคลองทั้งหมด

จากการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของสิทธิและกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งนี้เพราะการจับจองที่ดินเพาะปลูกเป็นขบวนการต่อเนื่องกันหลายปีและมีทิศทางที่จะก่อให้เกิดปัญหาได้ง่ายเนื่องจากสิทธิในที่ดินที่ได้รับมีความถาวรน้อย สิทธิและกรรมสิทธิ์ที่รัฐบาลให้นั้นมีหลายระดับจากความถาวรน้อยที่สุด จนถึงถาวรมากที่สุด รัฐบาลไม่ปรารถนาจะให้กรรมสิทธิ์ถาวรเพราะเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางการปกครอง เมื่อรัฐบาลไม่สามารถควบคุมเรื่องสิทธิและกรรมสิทธิ์นี้ได้อย่างได้ผลด้วยแล้วปัญหาในการแย่งชิงที่ดินจึงเกิดขึ้น นโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นที่น่าสังเกตคือว่ารัฐบาลตั้งอยู่ระหว่างการมอบที่ดินผืนใหญ่ ๆ ให้กับบุคคลเพียงไม่กี่คนเพื่อจะได้เงินภาษีค่านาเร็วและมีจำนวนแน่นอน ดังตัวอย่างในบริเวณรังสิต กับ การส่งเสริมชาวนาบุกเบิกที่นาเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อจะได้ลดปัญหาในการที่จะมีผู้มาทำทนายอำนาจของรัฐได้ เนื่องจากวิธีแรกคือให้คนกุมที่ดินมาก ๆ คนนั้นย่อมมี

กำลังมากด้วย รัฐบาลได้เริ่มปรับปรุงเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินนี้โดยการออกโฉนดแผนที่ ซึ่งนำแบบมาจากตะวันตก แต่ก็ทำได้ช้าและไม่ทั่วถึง

ในเรื่องเทคนิคในการผลิตข้าว อาจกล่าวได้ว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนเลย ถึงแม้จะได้มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง แต่ก็ไม่เป็นผล เช่น มีความพยายามใช้เครื่องยนต์ไถนาแทนแรงกระบือ ใช้ไถเหล็กแทนไถไม้ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ประสบผลสำเร็จที่จะให้แพร่หลาย ชาวนาเองก็ไม่ปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเพราะความไม่ทราบการณ์ ความเคยชินหรือสภาพแวดล้อม หรือสภาพธรรมชาติบังคับ เมื่อหันมาพิจารณานโยบายของรัฐบาลเองก็อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลให้ความสนใจที่จะส่งเสริมด้านการผลิตข้าวอย่างมาก เช่น การชลประทานที่รัฐจัดทำขึ้นก็ได้สอดคล้องกับจุดประสงค์อันสำคัญคือ การให้น้ำใช้ในคราวที่ขาดแคลน นั้นหมายถึงการมีระบบการกักน้ำที่ดี การชลประทานที่รัฐจัดทำขึ้นเป็นการรักษาพื้นที่เพาะปลูกเดิมไว้ มิได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปอย่างเห็นได้ชัด การช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ เช่น การตั้งโรงเรียนเพาะปลูก การประกวดพันธุ์ข้าว การตั้งสถานีทดลองพันธุ์ข้าว การส่งเจ้าหน้าที่ออกไปให้คำแนะนำ ก็ดูจะไม่มีผลอะไรมากนัก เพราะรัฐบาลไม่มีนโยบายที่แน่นอน การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น ตลอดเวลาดังกล่าวชาวนายังต้องพึ่งธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ในการผลิตข้าว

ประเด็นสำคัญต่อมาคือ ระบบการค้าข้าว รัฐบาลปล่อยให้ซื้อขายเสรี ตั้งแต่ข้าวเปลือกอยู่ในมือของชาวนา ผ่านมายังคนกลาง จนถึงโรงสีและบริษัทส่งออก ซึ่งในเวลานั้นบริษัทส่งออกกับโรงสีมักเป็นคนคนเดียวกัน โรงสีเครื่องจักรเป็นอุตสาหกรรมที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของประเทศไทยอย่างหนึ่ง เริ่มต้นด้วยโรงสีของชาวจีนในครั้งแรก แต่ต่อมาคนจีนได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ ชื่อนาส่งเถกว่าคนไทยเป็นเจ้าของโรงสีไม่น้อยเช่นกัน เช่นพระคลังข้างที่ก็เป็นเจ้าของโรงสีหลายโรง แต่คนไทยที่เป็นเจ้าของมักไม่ดำเนินกิจการเองแต่ได้ให้คนจีนเช่าทำ การขยายตัวของโรงสีเป็นสิ่งที่น่าสนใจไม่น้อยเพราะโรงสีค่อย ๆ ขยายตัวออกจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดส่งออกไปสู่ชนบทซึ่งเป็นแหล่งผลิต ทั้งนี้ก็เนื่องจากเหตุผลทางการคมนาคมขนส่ง ในระยะแรกของการค้าข้าว โรงสีเป็นผู้ได้เปรียบเพราะสามารถรู้ราคาข้าว

ในตลาดโลกได้แต่เพียงผู้เดียว ดังนั้นโรงสีจึงเป็นผู้กำหนดราคาให้กับพ่อค้า ๆ ก็ไปกำหนดราคาให้กับชาวนา แต่ต่อมาเมื่อการคมนาคมโดยเฉพาะการโทรเลขสะดวกขึ้น พ่อค้าคนกลางกลายเป็นผู้ได้เปรียบเพราะมีสินค้าอยู่ในมือ โรงสีจำเป็นต้องมีวัตถุดิบมาป้อน ดังนั้นพ่อค้าคนกลางสามารถต่อรองราคากับโรงสีได้ และพ่อค้าสามารถต่อรองราคากับชาวนาได้ การที่การค้าข้าวตกอยู่ในมือของพ่อค้าคนกลางโดยที่รัฐบาลไม่เคยเข้ามาควบคุมทำให้ชาวนาเป็นผู้เสียเปรียบอยู่เสมอมา

จากการศึกษาถึงการผลิตและการค้าข้าวโดยส่วนรวมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลไม่มีนโยบายช่วยเหลือชาวนาอย่างจริงจัง การแก้ปัญหาของรัฐบาลนั้นเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่า และเมื่อรัฐได้อนโยบายการค้าเสรีจึงแก้ไขอะไรได้ยาก ขณะเดียวกันรัฐบาลกลับเรียกเก็บภาษีค่าขนส่งขึ้นซึ่งมีผลให้ชาวนามีภาระเพิ่มขึ้น การที่รัฐบาลกระทำเช่นนี้อาจเพราะรัฐบาลต้องการเงินใช้จ่าย การบริหารการคลังแบบอนุรักษนิยม ความไม่เอาใจใส่หรืออาจเพราะความไม่ทราบการพ้องของรัฐบาลเองก็อาจเป็นได้

ในเรื่องการผลิตและการค้าข้าวนั้นยังมีปัญหาอีกหลายประการที่น่าสนใจที่ควรจะทำการค้นคว้าศึกษาต่อไป ดังเช่นในเรื่องของการบุกเบิกของชาวนา ซึ่งผู้เขียนยังมีใ้ทำการศึกษามากนักเพราะหลักฐานของทางราชการมีน้อยมาก ดังนั้นวิธีการที่จะศึกษาได้ก็คือ การสอบถาม สัมภาษณ์ พูดคุยกับชาวนาซึ่งมีประสบการณ์จากสมัยดังกล่าว แล้วนำมาบันทึกเป็นเรื่องราว ส่วนที่น่าสนใจก็คือปัญหาของการบุกเบิกของชาวนาในที่ต่าง ๆ ว่ามีลักษณะแตกต่างกันอย่างไร เรื่องการบุกเบิกของชาวนานี้ได้มีผู้ศึกษาไว้น้อยมาก ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องสำคัญในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศ

ปัญหาเรื่องแรงงานเป็นอีกส่วนหนึ่งที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังมีใ้วิเคราะห์อย่างแจ่มชัด เรื่องที่ใ้ทำการศึกษามากแล้วก็คือ แรงงานคนอีสานที่ใ้ลงมารับจ้างทำนาในภาคกลาง ซึ่งพอมีจำนวนแรงงานแสดงให้เห็นบ้าง แรงงานส่วนใหญ่ที่ทำนาคือของชาวนาเองแต่ใ้ยังมีปัญหาในเรื่องจำนวนที่แน่นอน การแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานนอกจากการจ้างแรงงานอีสานและการลงแขก ชาวนายังใ้ใช้วิธีการอื่น ๆ อีกหรือไม่ นอกจากนี้ใ้ยังคงต้องเปรียบเทียบอัตราส่วนระหว่างแรงงานกับพื้นที่เพาะปลูกว่าเป็นเช่นไร

ปัญหาเรื่องทุน เป็นปัญหาที่สำคัญที่ควรจะต้องมีการศึกษาให้กว้างขวางกว่านี้ เพราะทุนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ปัญหาที่น่าจะทำการศึกษาย่างมากก็คือ เรื่อง การเปลี่ยนมาตรฐานจากเงินมาเป็นทองคำนั้นก่อให้เกิดอะไร นโยบายของรัฐเป็นอย่างไร เพราะได้มีข้าราชการที่สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้กล่าวถึงผลสรุปจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวว่าทำให้สินค้าที่ส่งออกมีราคาต่ำลงและเป็นที่เคียดแค้นแก่ชาวนาผู้ผลิตข้าวส่งออก จึงน่าจะศึกษาว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ทำกันอย่างไร ที่ว่าเคียดแค้น ๆ อย่างไม่ มีผลกระทบต่อคนกลุ่มใดบ้าง และรัฐบาลแก้ไขอย่างไร

การสหกรณ์ที่ได้กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีเพียงส่วนน้อย การสหกรณ์เป็นสิ่งสำคัญควรที่จะศึกษาและนำมาใช้อย่างให้ได้ผลในปัจจุบัน การสหกรณ์ที่ผ่านมานั้นรัฐบาลเป็นผู้มีบทบาทมาก ซึ่งแท้ที่จริงควรที่ชาวนาน่าจะรวมกลุ่มกันเองในการจัดการการสหกรณ์เพื่อประโยชน์ในการผลิตและการค้าข้าวของชาวนาเอง.